

**SON YILLARDA AZERBAJYCAN 'DA
SOSYAL BİLİMLERİN GELİŞİM SAFHALARI:
SORUNLAR VE ÖNGÖRÜLER
-AZERBAJYCAN TOPLUMUNA OBJEKTİF BİR BAKIŞ
DENEMESİ-**

(XX-XXI. Yüzyıla Geçiş)

Doç. Dr. Murad BAĞIRZADE*

ÖZET

Makalede Azerbaycan'da sosyal bilimlerde yakın dönem gelişmeleri ve sosyal yapıların tarihi gelişim süreci incelenmektedir. Bazı problemler ve öneriler ortaya konmuştur. Sosyal bilimlerin şu anki durumu objektif bir şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Sosyal bilim, Sosyoloji, sosyal yapı, sosyal araştırma

ABSTRACT

The writer deals with the recent developments on social sciences in Azerbaijan and also the history of social structures. He tried to put forward some problems and recommendations. He tried to reflect the present situation of social sciences in an objective way.

Key Words: Social science, Sociology, social structure , social research

Günümüzde Azerbaycan toplumu derin transformasyona uğrayan ve bir sıra sistem önerimleri bakımından hala değişim süreci geçiren toplum gibi karakterize edilmektedir. Bunu toplumun bütün katmanlarında; sosyal yapısında, sosyo-ekonomik altyapıda ve kurumlarda, değer ve konumunda, toplum düşüncesinde ve topluluk yaşamının oluşumunda, değişim yapısında,

---

* Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı'na Bağlı Devletçilik Akademisi.

entegrasyon ve karşıtı süreçlerde izlemek mümkündür. Bu, toplumun tarihsel gelişiminde “geçiş süreci” gibi yetersiz ve tayin edilmesi güç bir ad almıştır.

Toplum hangi konumdaydı, bu aşamaları nasıl geçirmektedir, nedensel ve etkin sosyal etkenleri nelerdir? Çağdaş Azerbaycan’ın toplum düşüncesinde bu süreçler nasıl anlaşılmalı ve tanımlanmaktadır; özellikle Azerbaycan sosyologlarının içinde buldukları topluma ve dünyaya karşı yaklaşımları nasıldır? Sunulacak olan makalemizde bu veya diğer sorulara yanıt verilecek ve bunlar bir makalenin kapsamına uygun olarak kısa tanımlamalarla açıklanacaktır.

Müellifin hedefi, toplumun sosyo-politik, sosyo-ekonomik, manevi ve psikoloji yaşamının bir parçası olarak Azerbaycan Sosyolojisinin önünde duran önemli sorunları ve görevleri net biçimde tamamlamaya çalışarak çetrefilli olayların etkisinde şekillenen teorik ve pratik sorunların birbiriyle ilişkili olan çözümünü sağlamaktır. Bilinçli bir toplumun daha uygun gelişim yolunu seçme yetkisine sahip olmasının odak noktasını belirleyecek ve algılayacak çözümleyici rolünü bu anlamda Sosyoloji üstlenmektedir.

1. Gerçekleşen önemli ve aşırı değişim – toplumun, eski “kardeş halkları” mifolojik birliğin merkezîyetçi duygusundan kurtarılması ve demokratik yapıda şekillenmesi olmuştur. Aslında, bu eski Sovyet topluluklarının tamamına özgü bir süreçle ilgili olmasına bakılmadan, çeşitli bölgelerde çeşitli özellikleriyle seçilmektedir. Belirtildiği gibi, “büyük” Sovyet totaliter düzeninin dağılması merkez çevresindeki daha küçük çaplı unsurların çözüm sürecinde belirleyici etken gibi ilk sırada yer almaktadır.

Daha 1970-1980’li yıllarının Sovyetler Birliği’nde gözlemlenen genel durgunluk ve düşük verimlilik (maddi, insani, yapısal ve ideolojik) karşısında, birliğin bir üyesi olarak Azerbaycan, sergilediği dinamizm ve “merkez karşıtı gelişim” kendini sürdürmekle, bir nevi işlem dışı olarak merkezîyetçi-yönetici düzene karşı çıkmaktaydı. Bu, merkezîyetçi yönetim açısından tehlikeli bir durum olmasına karşın, yerel yönetimlere duyulan açık ihtiyaçtan ileri gelmekteydi.

Bir dizi sosyo-ekonomik verilere göre, Azerbaycan’ın birlik içindeki istatistiksel konumu (maaş, günlük üretim, sosyal savunma, iş güvencesi, sağlık ve teknik yapıda) oldukça düşüktü. Buna rağmen, bu geri kalmışlık hızla ortadan kalkmaktaydı. Hatta dönemin SSCB genel sekreteri dahi “Azerbaycan’ın hızlı

adımlarla ilerlediğini” vurgulamıştır. Toplumun sosyal yapısında, özellikle orta kesimin konumunda genişleme ve artış görülmekteydi. Ancak, Gorbaçev’in 1985 yılında başlattığı “perestroyka” politikasının hezimetle sonuçlanması, Merkezin bölgeler üzerinde kontrolü kaybetmesine neden oldu. O denli ki, bir sıra bölgelerde gerçekleşen sorunların elinde rehin konumuna düştü.

Sovyetler Birliği’nin çöküşü Azerbaycan toplumunu Ermeni gaspçılarının hedefi haline getirdi. Nitekim, Ermeni işgalinin bir sonucu olarak Karabağ Savaşı, toplumun oluşumunda ikinci belirgin etken olarak ortaya çıktı. Örneğin, bu savaşın etkisiyle 1989 yılında ülke geneline dağılan 200 binden fazla yurtsuz Azeri (kesin bir sayı belirlemek Ermeni sansüründen dolayı imkansızdır) toplumun oluşumunda faal birer uyarıcıları gibi etkili oldular. Öte yandan, Azerbaycan toplumunun etnik yapısında ciddi değişimler yaşanmaktaydı. Ruslar, Yahudiler, Ermeniler (hala Azerbaycan’da 20 binden fazla Ermeni yaşamakta) ve diğerleri ülkeyi terkettiler.

Birçok olumsuzluklarına karşılık Ermeni işgalinin Azerbaycan’da milli uyanış ve milli kimliğin hissedilme sürecinde itici bir güç olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Nitekim, bunun sonucunda milli değerler ve gelişim istekleri siyasi, ekonomik, sosyal, kısaca bütün önemli meselelerde belirleyici etkene dönüştü.

Üçüncü etken olarak, demokrasi ve açıklık ortamında toplumun gittikçe daha ziyade karşılıksız olarak dış etkilere uğraması gösterilebilir. Nitekim, bu yapılan işlemlerin içeriğinde belirleyici etki göstermiştir. Zira, “geçiş süreci” terminolojik bağlamda bu etkenlerin oluşumu olarak değerlendirmelidir. Reformların esas içeriğini liberalleşme ve özelleştirme oluşturmasına rağmen, bunların sonuçları hiçbir zaman tek yanlı algılanmamalıdır. Temelde ekonomik sonuçları olumlu değerlendirilmekle birlikte, reformların sosyal sonuçlarında olumsuzluklar görülmektedir. Gerçekleşen sosyo-ekonomik bütünleşmenin net sonuçlarını değerlendirmek için bu gelişimin ve verimliliğin gerçekten de uzun ömürlü ve sürekli olmasından emin olmalıyız.

Doğal kaynakların bol olduğu bir ortamda reformlar için yapılan masraflar (aynı zamanda hazırlanışı için) hesaba alınmamış, konumlar arasındaki farklılıklar (yapımsal oluşumlar, yönetmenlik, sosyal altyapı ve sosyal çeşitlilik) tutarlı bir biçimde değerlendirilmemiştir. Toplumda ciddi biçimde kutuplaşmanın sürmesi, orta ve belirleyici tabakanın hala oluşmaması, gelecekteki istikrarsızlığın tetikleyicisi olmaktadır. Anlaşılan o ki, bu dönemde

toplum, terminolojik bir tanımlamayı esas alırsak, daha ziyade kavimsel-oligarşik topluluk burjuvazisine benzer özellikler sergilemektedir.

Nihayet, dördüncü etken olarak, geçen on yıllık süreçte Azerbaycan toplumunun oluşum sürecinde iç etkenlerin daha ziyade dış etkenleri belirlediği görülmektedir. Ülkenin bulunduğu coğrafi konum, zengin doğal kaynakları toplumun dış tesirlere açık kalmasında ve sosyo-politik durumunun dengede tutulmasında dış güçler için oldukça yararlı ortam oluşturmaktadır. Tabii ki, çağdaş Sosyolojide üstüne basarak vurgulanan 'yönetici elitizm teorisi' Azerbaycan'da yaşanmakta olan süreçte iki yönde değerlendirilebilir:

- a) Eski Sovyet döneminin sosyal sınıfları ve grupları, çağdaş Azerbaycan elit sınıfının kökenini oluşturmaktadır. Bu açıdan günümüzde Azerbaycan elit yapısı hangi gruplardan oluşmakta ve hedef olarak kendine ne gibi tarihi misyon belirlemektedir?
- b) Dış etkiler hangi elit grupları kendilerinin açık hedefinde tutmakta ve onların hangi modellere uygun olarak oluşumunda etkilidirler?

Her iki açıklama geniş nicelik ve nitelik tartışması gerektiren Sosyolojik sorular olup, yerel Sosyoloji kurumları ve Sosyoloji uzmanları tarafından öğrenilmesi gerekmektedir. Zira, ülkenin (aynı zamanda toplumun) yönetimini hangi elit üslenmişse, muhtemelen bu kesim gelecekteki Azerbaycan toplumunun yapısını tayin edecektir. Diğer yan kurumlar ise daha ziyade çeşitli güçlere hizmet etmektedirler.

Çağdaş Azerbaycan toplumunun Sosyolojik tanımını yapacak olursak şu hususları vurgulamak gerekir:

1. Sosyal yapıda ciddi değişim yaşanmakta, bu da genelde sosyal sistemde (özellikle üretim ilişkileri ve mülkiyet ilişkileri de buna dahil) sürmekte olan değişimden ibarettir:

- i). Sosyal hiyerarşinin üst katmanında bulunan eski Sovyet parti-komsomol-kolhoz yöneticileri, gerçekleşen sosyal değişim sürecinde kendi teşkilat kimliğini korumuş ve toplumdaki egemen konumunu muhafaza etmiştir. İçsel değişime uğrayan bu kesim (yüksek yönetici kesim), büyük toprak sahipleri, zengin kimseler, iş veren ve yurt dışına açılmış söz sahibi gruplar olarak Azerbaycan'ın sosyal gelişimine müdahale eden "ekonomik-siyasi elit" kesimini oluşturmaktadırlar. İlk kez bu kesimin, geçen on yıllık süreçte yapılan reform ve evrimleştirme çabalarında terkibi belirginleştirilmiş ve bu kesimde yenileşme genelde

'Batı Azerbaycan'dan çıkan şahıslar adına gerçekleşmiştir. Şimdilerde bu kesim "aile" kavim kimliği çevresinde birleşerek, akrabalık veya hemşerilik ilişkileriyle ve bir ölçüde kapalı ve tekrar sosyo-üretim kanalıyla birleşen sosyal kimliğe dönmüşlerdir.

- ii). Eski Sovyet sisteminde toplumun orta kesimini (Weber'e göre) oluşturan yüksek eğitilmiş meslek sahipleri (mühendis, öğretmen, doktor) orta dereceli yöneticiler (şube müdürleri, güvenlik birimi çalışanları, ekonomist, teknik uzman, lojistik ve d. uzmanlar) kısa sürede sosyo-ekonomik ve sosyal konumlarını kaybederek yukarıdan alta doğru farklılaşmaya başlayarak, lümpen deformasyon etkisinin açık hedefine çevrildiler. Bu durumdan kurtulmak isteyen bu kesime mensup önemli bir grup ülke sınırlarını uzun bir süre için veya geri dönmeksizin terk etmiştir. Bunların gözden düşmesinin nedeni bir önceki yüksek maddi imkanlardan (devlet desteğinden) yararlanma imkanının olmayışıdır. Bugün bu kesime verilecek olan devlet desteği uzun bir süre dahi yeterli olmayacaktır. Buna karşılık meslek dışı ilgi (ikinci mesleki faaliyet) ve illegal gelirler (aynı zamanda rüşvet, hortumlama, ortak soygunculuk ve yasadışı ticaret) hesabına yaşam modeli sosyal statüyü belirlemeye devam edecektir. Bu sosyal kesime mensup olanların bir kısmı (edebiyatçı, yazar ve sanat camiasında olanlar) yönetici kesimle yakınlık kurarak başarılı olmuş ve bundan gelir kazanmaya başlamışlardır. Öteki kısmı ise (özellikle, siyaset bilimcileri, sosyolog ve psikologlar, matematikçiler, bilgisayar uzmanları) son dönemlerde yüksek ücretle devlet idaresinin orta kademesine işe alınmaktadır. Yalnız bunlara yapılan bu yüksek ödeme resmi değildir, daha doğrusu bütçe rakamlarında bu şekilde yer almaz
- iii). Üçüncü ve geniş bir kesimi daha da fakirleşmiş eski işçi – köylü sınıfı oluşturmaktadır. Daha ziyade olumsuz anlamda yapısal etki altında bulunan şehirlerde (Bakü, Sumqayıt, Gence, Şeki, Ali – Bayramlı, Mingeçevir) sanayi merkezlerinde çalışan işçiler ve mühendisler olmuşlardır. Yeni işsizler ordusu (gizli veya açık) bunların hesabına kabarmıştır.
- iv). Karabağ sorunu yüzünden ülkenin yedi ilçesinde barınan nüfusun hali hazırda göçebe kimliği ile neredeyse on yıldan fazla bir süredir, toplumun (%10 ve daha fazlasını) "kaçkın" veya "zorunlu yurtsuzlar"

kesimini oluşturmaktadırlar. Eğer, onlar kendi yurtlarına geri dönmek imkanına sahip olmasalar, bu durumda toplumda göçebeliliğin kurumsallaşması süreci hızlanacak ve ülke “kaçkınlar diyarı” adını cesaretle taşımayı kendisine “şeref” bilecektir.

- v). On yıllık reformlar sonucunda kaybedenler toplumun daha büyük kesimini oluşturmaktadırlar. Onların çoğu günlük ekmek parası kazanmak isteyenlerden daha verimli ortama taşınmak için can atarlara kadar kitlesel bir göçmen ordusunu meydana getirmekteler. Sadece Rusya’da uzun süreliğine yaşayan (5 ile 10 yıl ve daha fazlası) ve çalışan Azeri uyrukluların sayısı 1.5 milyona ulaşmaktadır. En yuvarlak hesaplama göre, 2 milyon Azeri önceki yaşadıkları toplumdan uzak yaşamaktadırlar. Böylece, Azerbaycan toplumunun tanımını yaparken sürekli göç veren bir ülke kimliği de belirtilmelidir.
- vi). Gerçekleşen yapılaşma sürecinde önceki toplum yapısından farklı olarak mevcut Azerbaycan toplumu keskin sosyo – ekonomik çeşitlilik, kutuplaşmış topluluk özelliği ve gittikçe derinleşen sosyal eşitsizliğin egemen olduğu toplum karakteri almaktadır. Tabii ki, bunu sırf “geçiş süreci”ne bağlamak mümkündür. Nitekim, sonraki süreçte ekonomik verimlilik ve yükselişle birlikte halkın maddi refahı ve sosyal durumu büyük ölçekte iyileşme gösterecektir; ancak bunun aksi sürecin işleyebileceğini de gözardı etmemeliyiz. Zira, petrol ülkesi pek çok ülkede (Meksika, Nijerya, Venezuela ve d.) neredeyse 50 yıl bağımsızlık sürecinde geçirmelerine rağmen gelişim düzeyi yükselmemektedir.

2). Sosyal Yaşamın Oluşumu (meşguliyet, yönetim ve reformlar)

Sosyal yaşamın oluşumunda demokratik temeller esas alınırsa derin psikolojik etkenler hala emir komuta ve totaliter düşünce tarzından soyutlanmış değildir. Bununla birlikte bir çok kurumun statü ve çalışmalarında çok büyük olumsuz değişimler yaşanmış, özellikle aile ve eğitimde sosyal yönetmenlik ve sosyal çeşitlilik fonksiyonları büyük ölçüde zayıflamıştır. Önceki zorunlu sosyal çıkara dayalı meşguliyet şimdilerde yerini sıradan ve çıkara dayalı çalışmaya bırakmıştır. Mesleklerin değerlerinde de ciddi biçimde kaymalar olmuştur. Örneğin, üniversite hocalığı eski modasını büsbütün yitirmiştir.

Belirttiğimiz gibi, yönetim belli bir misyona dayalı olmayıp şahsın veya grup çıkarlarının gözetimini yapmaktadır. Bu bütün yasa – savunma sistemini

kapsamaktadır. İdareci ve devlet memurlarının işlevleri bir birinden ayrıldığı düzeyde, Sosyoloji bu gelişim düzeyinin katmanlarını belirleyecektir.

Yönetimin zayıf olduğu yerlerde reformları yerli yönetim güçleri değil, dış çıkar güçleri kendi kontrolüne geçirirler. Bunun olumsuzlukları bilinmektedir.

3). Değerler Ortamında Karşıt Değişimler (kendi kimliğini bilmek, milletler arası siyasi mücadele), Manevi Yaşamda Kıpırdanmalar

Bu konu daha geniş araştırmalara gereksinim duyduğundan burada sadece şunları belirtelim; eski komünist değerler sisteminin kalıntıları ve yeni soyut “pazar – demokrasi” veya “milli” veya “islami” değerlerin sosyal düşüncede bir çeşit karmaşık yüklü karşıt duyguları şekillendirmiştir. Bu durum daha ziyade soyut toplum ve kendini bilme güdüsünü pekiştirir. Sonuçta, bilimsel araştırmalar, eleştiriye dayalı düşünme ve anlama çabaları büyük ölçüde ivme kaybetmiştir. Bunu yapılan araştırmalar ve yayınların kalitesiyle de gözlemlemek mümkündür.

4). Kurumların Yapısallaştırılması (Aile, Eğitim, Sağlık, Sosyal Savunma, Yönetim ve Yerel Yönetim)

Sosyal kurumların yapısallaştırılması büyük bir ihtimalle, daha önce belirtilen değişimlerle zıt orandadır ve ancak sonradan sosyal hizmetler alanında kendi aksini doğrulamakta, insanların çoğulculuktan tedrici çekilmesi, tekilci düzen içinde kişisel yeteneklerine şans tanınmasıyla gerçekleşmektedir. Hatta geleneksel aile bağlılığı, akrabalık ve komşuluğun sağladığı sıkı yardımlaşma şubesi (sosyal sermaye) burada zayıflamış ve bireycilikle yer değiştirmiştir.

5). Entegrasyonlar (bölgesel – Avrupa, Dünya)

Hiç şüphesiz, yaşanmakta olan entegrasyona katılmak aynı zamanda sınırlandırılmayı onaylamak ve içsel yaşamın oluşumunda kendi üzerine ödevler koymak demektir. Ancak yasama kurumları toplum adına görevler üstlenmeden önce sosyologların görüşlerine başvurulmalıdır .

6). Son On Yılda Sosyoloji biliminin geçirdiği sürecin özellikleri

Sosyolojinin hem bilimsel – teorik, hem de pratik kurgusu içinde yer alan unsurlar diğer sosyal ve sözel bilimlerde de belirgindir. Örneğin, bir hususu belirtmekte yarar vardır: Azerbaycan’da Tarih biliminin bölgesel karakterli alan uzmanları ve yerli şarkşinaslar kendi üslubunda belli bir çizgi oluşturmuşlar. Sosyal ve sözel bilimler eski Sovyetler Birliği’nde merkezi kurumlar düzeyinde

savunulmuştu. Birlik üyesi diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Azerbaycan da bu merkezlerin bir şubelerini oluşturmaktaydı. Bir yandan ileri görüşler, bilimsel kurumlar, önemli araştırmalar genelde bir merkezde gerçekleşen süreçlerin devamı gibi gösterilirken, öte yandan her hangi bir orjinal buluş ve sonuçlar muhakkak bu merkezlerin onayını almak zorundaydı.

Bütün sosyal ve sözel bilimler (Sosyoloji de buraya dahildir) sert siyasal ideolojik kontrol altında geliştiği ve hiç şüphesiz verimli çalışmaları büyük ölçüde sınırlandırdığı ve bu bilimleri komünist – ideoloji çıkarların hizmetine sokmaya çalıştığı dikkatlerden kaçmamalıdır. Perestroyka (1985) dönemiyle başlayan bilimlerin ideoloji baskılardan kurtulma süreci belirtilen merkezlerde oldukça hızlı biçimde gerçekleştiyse de, Azerbaycan'da bu sürecin işleyişi hayli zaman aldı. Eski Sovyet ülkesinde Sosyolojinin yeniden değerlendirilmesi genelde dört yönde bir gelişim göstermişti:

- 1). Önceleri yasaklanmış alanların (örneğin, gizli işsizlik, gerçek seri cinayetler, gölge ekonomisi, milli – etnik ilişkiler ve onların çatışması) Sosyoloji araştırmaları için açılması;
- 2). Eğitim ve teorik çalışmalarda Batı metodolojisinin düzenli olarak benimsenmesi;
- 3). Yeni düşünce yapısına sahip uzman sosyologlar kesiminin oluşturulması (mevcut sosyologların ise yeniden uzmanlaştırılması);
- 4). Sosyoloji klasiklerini baş yapıtlar halinde genelde Rusça yayınlamak;

Bunların Azerbaycan'da zayıf gelişim göstermesinin nedenleri arasında özgür hareket ve çabanın sarfedilmemiş olması yer almaktadır. Sonuç itibariyle, Azerbaycan yerel Sosyolojisinin oluşmasında gerekli ortam hazırlanmamıştır. Günümüzde özellikle 1.ve 3. maddeler çerçevesinde birtakım faaliyetlerin gösterilmesi sözü edilen ortamın oluşmasından ileri gelmektedir.

3. Azerbaycan Sosyolojisinin Yapılandırma Sürecinin Şimdiki Konumu

Bilindiği gibi, her bir sosyal aktivitenin genel ve kişisel gereksinimleri ve koşulları, onun oluşumunda birincil etken olarak kabul edilmektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra devlet ve sosyal teşkilatlanma ve yönetim konuları Sosyoloji araştırmaları yapılmasında sosyal gereksinim

doğurmuştur. Bu gereksinimden dolayı araştırma ve eğitim kurumları ortaya çıkmıştır. Sosyolojinin yapılanmasında üç önemli etkeni gösterebiliriz:

- yapılanmış bir sistem gibi Sosyolojinin içsel-evrimsel gelişimi;
- sosyal deneyimlerin gereksinimleri(üretim, yönetim, nüfus yapısı, sosyal alan vb.);
- sosyo-felsefi görüşlerin etkileşimi;

Yapılanma

Oluşmuş tarihsel ortamın özellikleri boyutunda daha ziyade belirleyici rol oynaması bakımından ikinci şık üzerinde durulabilirdi. Fakat Sovyet döneminde olduğu gibi bugün de Azerbaycan'da bu alan bir sistem gibi yapılaşmamış, sosyal düşünce anlamında komunizm ve sosyalizm düşüncesinden sonra oluşan boşluğu hiçbir egemen ideoloji (liberalizm, sosyal-demokrasi, muhafazakarlık, milliyetçilik, islamcılık vb.) dolduramamıştır. Oysa, toplumda bütün bu düşüncelerin her birinin geniş taraftar kitlesi ve bu düşünceleri önemseyen siyasal partiler bulunmaktadır.

90'lı yılların başlarında ekonomik bunalım, Karabağ sorunu, iç çekişmeler başlıca politik ve sosyal sorunları oluşturmaktaydı. Bunların ciddi Sosyolojik tahliline sosyal gereksinim duyulmaktaydı. Ancak toplumun bütün katmanlarını saran derin bunalım "anomik" gelişim yapısı oluşturmuş, bu da hem devlet oluşumlarının, hem yurttaş topluluklarında yaşanan süreçlerin Sosyolojik açıklanmasını ve tavsiyelerden yararlanmasını gündeme getirememiştir.

Şunu belirtelim; 1992-1995 yılları arasında ülke çapında iktidar mücadelesi sivil görünümünden daha çok kaba bir karakter taşımaktaydı. Bu da bilimsel araştırmaların çıkardığı sonuçları gereksiz kılmış ve Sosyolojinin gelişimi için gereken sosyal gereksinim hissi uyandırmamıştı. Sonuç itibariyle Sosyolojik faaliyetlerde bulunan kurum ve teşkilatların sayısı fazla olmamıştır. Bunlardan hem devlet, hem de özel olanlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Azerbaycan Parlamentosunun Sosyal Araştırmalar ve Değerlendirmeler Merkezi (1991-1996, Başkan-Ahmet Kaşemoğlu);
- Uluslararası Strateji Araştırmalar Merkezine Bağlı Sosyoloji Araştırmaları Grubu (1991-1997, Başkan- A.Mehmetov);

- Devlet Ekonomi Üniversitesine bağlı Sosyoloji Araştırmalar Laboratuvarı (1990 dan itibaren faaliyettedir, Başkan-Murad Bağırzade);
- Bakü Sosyal İdarecilik ve Siyasal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü (1992-1998, Bölüm Başkanı-Rüfet Kuliye);
- Bakü Devlet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü (1993'den faaliyette, kurucu başkan A.Musayev);
- SİAR: Sosyo-Ekonomik Araştırmalar Merkezi (1994'den itibaren faaliyette, kurucusu yönetmen R.Hüseynov);
- SİNİERGETİKA: Sosyo-Teknoloji Merkezi (STM), (1997'den itibaren beri, yönetmeni F.Mir Kişiyev);
- Azerbaycan Ulusal Sosyoloji Asossiasiyası (Derneği) (1996- Başkan Rüfet Kuliye);
- "El-Oba" Anket Küçük Müessesesi (1991-Başkan Ahmet Kaşemoğlu)
- PROFILE-Analitik Merkez (1997- Başkan- Y. Orucov)
- ve diğer kurumlar;

Bunlar dışındaki diğer çok sayıdaki kuruluş ise sadece destekleyici kuruluşlar gibi faaliyet sergilemektedirler. Öte yandan 2000 yılında yönetici kesimin desteği ile 18-20 civarında resmi olmayan analitik-araştırma merkezi kurulmuş ve bunların görevi parlamento seçimleri sırasında kamuoyunu öğrenmek olmuştur.

Böylece, Azerbaycan'da Sosyolojinin kurumsallaşması hem devlet düzeyinde, hem de özel teşebbüse bağlı olarak (çıkar amaçlı), aynı zamanda sivil toplum kuruluşları düzeyinde (çıkar amaçlı olmayan) gerçekleşmektedir. Ancak şunu da belirtelim, devlet yapısında bu önemli konunun gelişimine gerekli dikkat ve kaygı (itina) gösterilmemekte, özellikle ulusal teşkilatlanma görevi, reformlar, sosyo-ekonomik sorunlar ve diğer sosyal açıdan önemli problemlerle ilgilenecek devlet kurumu gibi Sosyoloji ensititüleri oluşmamakta, neredeyse Sosyolojinin kurumsallaşması amatör düzeyde sürdürülmektedir. Günümüzde Sosyolojik çalışmalar daha ziyade alan araştırmaları için fon sağlayan kurumların istekleri doğrultusunda gelişme göstermektedir.

Sosyal Araştırmalar Alanındaki Hedefler ve Başarılar

Görüldüğü gibi, Azerbaycan Sosyolojisinin sistemli olması için gerek teorik, gerekse de amprik araştırmaların hızlandırılması zorunludur. Konulara ilişkin araştırmaların teorik yapılandırılması onların bilimsel önemini ortaya koymakta; öte yandan devamlı amprik araştırmaların metodolojik hazırlanması ve gelişiminde reel desteğin sağlanması gerekmektedir. Teorik araştırmaların gerek milli-geleneksel esasları, gerekse dünya Sosyolojisinin başarılarının benimsenmesi Azerbaycan'ın gerçeklerine dair milli bakışın oluşmasıyla sonuçlanacaktır. Hatta rekabet halinde bir kaç teorinin olması pekala olanaklı görülmektedir.

Ancak öncelikli olarak sosyologların paradigma esaslarına dair tartışmalarına büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Azerbaycan toplumunun aşırı değişime maruz kalması, sosyal yapıda neredeyse bütün aşamalarında gerçekleşen değişimin bilimsel-metodolojik sosyal temel yasalarına doğru yaklaşılması, ulusal Sosyolojinin gelişiminde iyi bir başlangıç olacaktır. Bu tartışmaların sürdürülmesi, sonuç olarak teorik araştırmaların yönünü belirlememizi sağlar. Maalesef, bu tartışmalar yukarıda adı geçen Azerbaycan Sosyoloji Derneği, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi ve üniversiteler tarafından gündeme getirilmedi. Sosyoloji Assosiasiyası (Derneği) kurulduğu günden bu yana hiç bir ulusal aktivite (konferans, toplantı, tartışma) düzenlemeyerek, daha çok şahsi bir kurum gibi faaliyet göstermiştir.

Öte yandan sosyal deneyimlerle duyulan talepler daha çok amprik araştırmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bunları bir kaç sıralamada belirlemek mümkündür:

1. Ülkenin içinde bulunduğu duruma ilişkin olarak (esasen devlet başkanı ve parlamento seçimleri, yasa koyucu faaliyetler, bölgesel ve yerel yönetim) kamuoyunun anket yapılarak öğrenilmesi;
2. Ekonomik ve sosyal reform alanında program ve projelerin Sosyolojik değerlendirilmesi (proje öncesi sosyal bakış açısı veya sosyal etkilerin değerlendirilmesi);
3. Geniş çaplı projelerin (petrol-gaz, boru hattı, suvarma, ulaşım) sosyal tesirlerinin öğrenilmesi
4. Toplumun büyük kesiminin sosyo-ekonomik sorunları (fakirlik, işsizlik, göç, göçmen ve zorunlu göçtirme sorunları);

5. Büyük mağazalar zinciri ve reklam yapımı;
6. Özel sosyal sorunlara ilişkin Sosyolojik araştırmalar (aile içi geleneksel davranışın değişimi, kişilik ve mülke karşı saldırı, uyuşturucu ve diğer yıpratıcı hal ve davranışlar);
7. Diğer tek yönlü araştırmalar;

İki önemli hususu belirtmemiz gerekir: Birincisi, bu konular üzerine faaliyet gösteren araştırma merkezleri ve şirketler bir veya bir kaç yönde uzmanlaşmıştır ve onların uzmanlık düzeyi yükselmiştir.

İkincisi, bu araştırmaların esas siparişçileri (istisnalar dışında) yabancı kurumlardır (finans kurumları, fonlar, acentalar). Bunlar yapılan çalışmaları desteklemek için anket metoduyla toplanmış bilgilerin sadece kendilerinin kullanmalarını önkoşul olarak ileri sürmektedirler. Yerel kullanıcılar elde olunan sonuçları kullanma imkanına sahip değiller. Bu durum elde olunan bilginin mübadelesini ve sonraki projelerde kullanımını zorlaştırıyor.

Bütünlükte araştırmaların kalitesi yıldan yıla yükselmiş, neredeyse günümüzde uluslararası standartları yakalamış bulunmaktadır

Son olarak Azerbaycan Sosyolojisinin durumuna ilişkin şu hususları vurgulamak gerekir:

- Sosyolojiyle ilgili hizmetler alanının oluşum süreci devam etmekte ve daha fazla alanları bünyesine almaktadır.
- Teorik Sosyolojinin oluşumunda milli düşünce özellikleri kendi etkisini göstermektedir.
- Deneysel Sosyoloji her yıl gelişmekte ve günümüzde toplumsal ve sosyo-ekonomik yaşamın bütün inceliklerinin Sosyolojik araştırmaya ihtiyacı olduğu itiraf edilmektedir.
- Sosyoloji eğitiminin durumu (uzman sosyologların hazırlanması) son dönemlerde toplumsal tartışmalara neden olmakta ve çağın taleplerine uygun tarzda yapılanması sürdürölmektedir.
- Sosyolik çalışmaların sonucu sadece sayısal ve kısa değerlendirmelerle değil, ciddi bilimsel-yapıtlarla otraya konulmaktadır.

Bütün bunlardan yola çıkarak Azerbaycan Sosyolojisinin tarihsel misyonunun şu hususlardan oluştuğunu söyleyebiliriz: O, toplumumuzun

kendini algılamasında önemli bir destekleyicidir. Geleceğe giden gelişim yollarının araştırılmasında ve gerekli stratejinin oluşturulmasında esaslı tavsiyeler öne sürmektedir. Ülkede diğer bilimsel-toplumsal düşünce alanlarının gelişiminde metodolojik rol oynamaktadır.